

ASIM KÖKSAL'IN CAETANI REDDİYESİ ÜZERİNE

On Asım Koksals's Caetani Critic

ŞABAN ÖZ*

Özet

L. Caetani'nin, *İslâm Tarihi* adlı esere, reddiye olarak M. Asım Köksal'ın yazdığı eser, dikkatlice incelendiğinde tam mânâsıyla bir reddiye olmaktan çok uzak olduğu görülecektir. Reddolunduğu ileri sürülen konuların beş-altı noktayı geçmemesi, genelde Caetani'nin eserinin birinci cildinin esas alınmış olması, kullanılan delillerin konuyla ilgisizliği, aynı şekilde ileri sürülen delillerin tarihi ve mantıkî dayanaklardan yoksun olması, iddia sahibinin görüşlerinin yanlış algılanması vb. nedenler kitabın geçerliliğini ciddi mânâda etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler

Asım Köksal, Leone Caetani, İslâm Tarihi, Reddiye, oryantalist.

Bu makalemizde M. Asım Köksal tarafından, Leon Caetani'nin, Hüseyin Cahid Yalçın tarafından dilimize çevrilmiş olan 10 ciltlik *İslâm Tarihi* adlı eserine reddiye olarak yazılan, *Müsteşrik Caetani'nin Yazdığı İslâm Tarihindeki İsnad ve İftiralar Reddiye* isimli eserin gerçek anlamda bir reddiye olup olmadığını incelemeye çalışacağız. İncelemeye geçmeden önce, bir iki noktadan söz konusu eserin önemine işaret etmenin faydalı olacağı kanı sındayız. Öncelikle eser, XIX. Yüzyıl oryantalist bakış açısına reddiye olmakla beraber, Caetani'nin oryantalist düşüncede referans olma özelliğini hâlâ koruyor olması, kısmî de olsa Köksal'ın savunusu tezlerinin Müslüman ilmî muhitlerde tekrarlanması eserin güncelitesini koruduğuna işarettir. Ayrıca eser, ülkemizde oryantalist algılanışı ve reddi konusunda da, tarihi önemi haizdir.

Merhum yazar, kitabı yazmasının gayesi olarak; Caetani'nin kitabının zararlarını görmesi ve Caetani'nin eserine reddiye yazılamayacağı iddiasını çürütmek olduğunu söyler. [5-6]

Eser, Caetani'nin ileri sürdüğü görüşlerinin

Abstract

When examined M. Asım Koksals's book that is a critique of Leone Caetani's book *History of Islam* carefully, it will be seen that it isn't a complete critique and unlikely to realize this aim. The factors influencing the validity of the book seriously are; the subjects are critiqued only five or six points, generally these are based on first volume of the book, the proofs evaluated are irrelevant Caetani's opinions and in the same way these aren't supported with historical and logical principles etc.

Key Words

Asım Köksal, Leone Caetani, History of Islam, Critique, Orientalist.

tamamına bir reddiye olmaktan ziyade, Hadis ve İsnad [17-181]; İbn Abbas [199-279]; Ebû Hureyre [281-345]; Abdest ve Namaz [345-428] ve Peygamberimiz (s.a.v)'in nesebi (ismi, ailesi) [433-501] gibi belli başlı noktalarda yoğunlaşmıştır.

A. Köksal, Caetani'nin eserinin her sahifesinde, her satırında siyasi, dinî taassubun tezahürleriyle karşılaşmanın mümkün olduğunu belirttiikten sonra "*Taassub, hangi mevzuda olursa olsun zararlıdır, mezmumdur. Dinimiz; ister kendi aleyhimize, ister ebeveynimizin veya yakınlarımızın aleyhinde olsun, yeri gelince doğruyu söylemekten ayrılmamayı adaletin son derecesini gözetmeyi emreder*" [8] derken başka bir yerde de "*Hangi meslekte olurlarsa olsunlar, bildiklerini söylemeleri Müslümanların vazifesi ve hatta şiarlarıdır*" [185] demektedir. Köksal, Caetani'nin eserinin baştan başa tezatlar, birbirini tutmayan mütalaalarla dolu olduğunu da belirtir [8] ve bunu sık sık kitabında vurgular. Bu satırları ve vurguları okuduktan sonra, insanın Köksal'ın kendi kitabında taassubun izlerine ve tezatlara rastlamayacağı izlenimine kapılması pek tabii olsa gerektir. Ne var ki, "*tek başına beş yıl geceyi gündüze katıp çalışarak*" [7] yazılan bu eser dikkatlice incelendiğinde durumun hiç de böyle olmadığı görüle-

* Yıldızeli İmam Hatip Lisesi, e-posta: sabanoz@myinet.com

cektir. Burada tespit edebildiğimiz kadarıyla, M. Asım Köksal'ın kitabındaki eksik veya hatalı noktaları, kendi içindeki çelişkileri ve taassup örneklerini sunmaya çalışacağız. Bunun için de ilk önce Caetani'nin görüşünü, müteakiben de o konudaki A. Köksal'ın reddiyesini kıyas yapılabilmesi için vermeyi uygun bulduk.

Çalışmamızın amacı Caetani'yi haklı veya haksız çıkarmak değildir. Bizim Caetani'ye yapılan reddiyenin, eleştirisini yapmamızdan da hiçbir zaman Caetani'nin her konuda haklı olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Yapılan, sadece İslâm'ın ve tarihinin bu şekilde bir savunmaya ihtiyacı olmadığını göstermektedir.

I) Tarihi Rivâyetlerde İsnad:

A. Köksal, başlangıçta tarihi rivâyetlerde isnada ehemmiyet verilmediğinden hareketle, isnad usûlünün sonradan çıktığı hakkındaki Caetani'nin görüşlerine (I, 74-75), başlangıçtan beri isnadın kullanıldığına dair örnekler getirdikten sonra "*Tarihte ihtiyarî olan menba zikri usûlünü, hadisin -lazım gayr-i müfâriki olan- isnadına kıyas etmek, mahiyet ve vasıfları ayrı iki şeyi birbirinden ayırmamak demektir. Tarihi bir vak'a, menba zikredilmeden de şu veya bu şekilde cereyan etmiştir denilerek anlatılabilir ve doğru da anlatılmış olabilir amma, bir hadisin Rasûl-i Ekrem'e aidiyeti, isnadsız malum ve sabit olamaz. Caetani dahi inkâr edemez ki hemen her memlekette menba ve mehazî gösterilmemiş eski, yeni, kıymetli sayısız tarihî eserler mevcuttur. Bugün bile kaynak zikrine kendilerini mecbur adletmeden tarihî eserler yazan müellifler vardır*" [47]der.

İsnadın, "belli bir ölçüde İslâm'dan evvelki devirde şiirin naklinde kullanılmış"¹ olduğunu hesaba katarsak, çok eski devirlerde tatbik edildiğini söyleyebiliriz. Ancak isnadın ehemmiyeti İbn Sîrîn (110/728)'in de belirttiği gibi² İslâm toplumdaki fitnelerin ortaya çıkışı ile artmış sistematik bir ilim haline gelmiştir.³ Dolayısı ile isnadın kullanılmaya başlanıldığı zaman ile sistemli bir ilim haline geldiği zamanı birbirinden ayırdetmek icabeder. Ancak A. Köksal'ın böyle bir yola gitmediği hem yukarıdaki

sözlerinden hem de kitabının ilgili bölümünden anlaşılmaktadır.

A. Köksal'ın "*Tarihte ihtiyarî olan menba zikri usûlü...*" şeklindeki sözünün temelinde, aynı zamanda ilk İslâm tarihçileri olan muhaddislerin, hadis rivâyetinde gösterdikleri hassasiyeti ve dikkati tarihî rivâyetlerde göstermemiş, hadis araştırma metodunu tarihe uygulamamış olmaları⁴ gerçeği yatmaktadır. Ancak bu anlayışın; doğruluk payına sahip olmadığı veya en azından zararları özellikle de günümüzde apaçık ortadadır. Garani kıssası gibi aslı olmayan rivâyetlerin günümüzde oryantalistlerce -ki Caetani de bunlara dahildir- nasıl istismar edildiği malumdur. Hâdisenin başka bir boyutu da tarihî malzemenin ancak sıhhatinden emin olunca hakiki kaynak değeri taşıyacağıdır.⁵ Nitekim bir belgeyi değerlendirmede ilk adım onun hakiki olup olmadığının ortaya çıkarılmasıdır.⁶ Menbasız, isnadsız zikredilen tarihî bir malumatın gerçekliği her zaman tartışmaya açıktır. Netice itibariyle tarihte kaynak zikretmenin ihtiyarî olduğunu savunmak oldukça güçtür. Zehebî (748/1347)'nin, İbn İshâk(151/768)'i eleştirme sebeplerinden birinin de onun, isnada dikkat etmemesi⁷ olduğu göz önüne alınacak olursa, bu durum daha iyi anlaşılmış olacaktır, kanısındayız.

II) Tarihi Rivâyetlerde Müşâhede:

Caetani, I-75: "*Gayet mühim bir vak'a vardır ki mevzuumuza pek sıkı surette taalluk eder. İslâm'ın en kadîm vaka'yı (Peygamber'in çocukluğu, vazife-i risâletin başlangıcı) hakkında mâlik olduğumuz ehâdisin hiç biri -tam bir isnada mâlik olanlar bile- vaka'yı gözleriyle görmüş olan bir şahide kadar çıkamıyor. Olsa olsa Peygamber'i hayatının son senelerinde görmüş olan ashab nesline kadar çıkıyor. Vaka'yı gözleriyle görmüş oldukları iddia edilen şahitlerin naklettikleri hadisler, ancak hicretin birinci senesiyle başlarlar.*"

A. Köksal: "*Caetani demek istiyor ki: "Haber verilen vak'a, haber veren tarafından bizzat görülmüş olmadıkça o haber itimada ve itibara*

¹ A'zamî, M. Mustafa, İlk Devir Hadis Edebiyatı ve Peygamberimizin Hadislerinin Tedvîn Tarihi, çev: Hulusi Yavuz, İstanbul 193, 191.

² Bkz. Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahman (225/869), Sünen, thr., thk., tşk.: S. Abdullah Haşim, II, İstanbul 1992, I, 93.

³ İsnadın ne zaman tatbik edildiği tartışmaları hakkında bkz. İbn Hâcer, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (852/1448), Tehzîbu't-Tehzîb, thk: H. Me'mun Şiyhen, Ömer es-Sellâmî, Ali b. Mesud, VI, Beyrut 1996, I, 12; A'zamî, 191; Koçyiğit, Talat, Hadis İstihlâk, Ankara 1985, 171-173; Umerî, E. Ziya, Hadis Tarihi, çev: İsmail Kaya, Konya 1990, 71-73; Kandemir, M. Yaşar, Mevzû Hadisler, Ankara, t.z., 95-96; Sezgin, M. Fuad, "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti", İsl. Tetk. Enst. Der. Ankara 1953, 21-22.

⁴ Muhaddislerin helâl, haram, ahkâm veya akâide taalluk etmeyen konulardaki rivâyetlerin tenkidinde müsamahakâr oldukları hususunda bkz. Hâtibü'l-Bağdadî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali (463/1071), el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye, thk. tşk.: Ahmed Ömer Haşim, Beyrut 1986, 162-163; Suyutî, Celaluddin Abdîrahman b. Ebî Bekr (911/1505), Tedrîbu'r-Râvi fi Şerhi Takribî'n-Nevâvî, thk. tşk.: A. Ömer Haşim, I-II, Beyrut 1993, I, 252; Umerî, 81.

⁵ Kütükoğlu, Mbahat S., Tarih Araştırmalarında Usûl, İstanbul 1995, 28.

⁶ Togan, A.Zeki Velidî, Tarihte Usûl, İstanbul 1969, 75-76; Bernheim, E., Tarih İlmine Giriş (Tarih Metodu ve Felsefesi), çev: M. Şükrü Akkaya, İstanbul 1936, 135; Hizmetli Sabri, İslâm Tarihiçiliği Üzerine, Ankara 1981, 23; Kütükoğlu, 28.

⁷ Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed (748/1347), Mizânü'l-İtidal fi Nakd'r-Ricâl, thk. tşk.: A. Muhammed Muavved, A. Ahmed Abdülmevcud, A. Ebû Sunne, VII, Beyrut 1995, VI, 57.

şayan değildir". Müşahadenin haiz olduğu kıymet hükümünü inkâr etmemekle beraber, onun, bütün doğruluk kâidelerini ortadan kaldırmış veya tenkis etmiş olacağına dair bir kâidenin vücudundan da haberdar bulunmadığımızı açıklamalıyız. Nice vak'alara muttali' oluruz ki tek şahidi bile bulunmaz. Şehadetin mefkudiyeti, bir fi'lin fâili tarafından açıklanmasına mani' teşkil edebilir mi? Bir insan, gerek çocukluk ve gençlik çağına ve gerek olgunluk devresine ait hatıralarını herhangi bir zamanda genç veya ihtiyar herhangi bir kimseye neden anlatmasın? Ve bu hatıralar nesilden nesile neden nakledilmesin? Bunda o hatıraların doğruluğu nispetini düşürecek veya eksiltecek ne var?"[60]

Caetani'nin bu sözünden, A. Köksal'ın ileri sürdüğü mânânın anlaşılacağını kabul etsek dahi, "müşahadenin doğruluk kâidesini ortadan kaldırmış veya tenkis etmiş olacağına dair bir kâidenin" olmadığını iddia etmek hatadır. Şayet bir râvi, hem görmediği bir hadiseyi naklediyor hem de o haberi kimden aldığını belirtmiyorsa, haberin güvenilirliğini sağlayan unsurları ortadan kaldırmış demektir. Dolayısıyla 'bunu birisinden almıştır' demenin de bir mânâsı yoktur. Bazı muhaddislerin; "tabii mürseli de dahil olmak üzere mürsel haberlerle delil getirilemez"⁸ demeleri Köksal'ın haberdar bulunmadığını söylediği kâidenin, sonucundan başka bir şey değildir.

III) Sîretü İbn İshâk:

Caetani, I, 76: "Me'hazlar arasında haiz olduğu kıymeti tarihiye itibariyle İbn Hişâm (vefatı 213 Hicrî) tarafından, İbn İshâk'ın (vefatı 151 Hicrî) bıraktığı malumata istinaden yazılmış olan Hayat-ı Muhammed birinci dereceyi ihraz eder. [Köksal, 63] Bu meşhur tercüme-i hal tedkik edilirken her şeyden evvel İbn İshâk'ın, Urve'den yarım asır sonra vefat etmiş olduğunu ve bunun için kendisiyle Urve arasında iki batın muhaddisin geçtiğini hatırdan tutmak iktiza eder. Bir de asıl İbn İshâk'ın eserinin karşısında bulunmadığımızı, takriben bir asır evvel yani Urve'den üç batın sonra vefat etmiş bir muharrir tarafından tanzim edilmiş bir kitabı tedkik ettiğimiz unutulmalıdır." [Köksal, 75]

A. Köksal, Caetani'nin bir bütün halindeki bu sözlerini yukarıda da işaret ettiğimiz şekilde ikiye ayırmıştır. Birinci kısım için; "İbn Hişâm'ın, İbn İshâk'a istinaden yazdığı Sîretü'n-Nebî'nin tarihi kıymeti haiz olduğunda bizim de şüphemiz yoktur. Fakat bu kıymet, onu, bütün me'hazların başına geçirecek dereceyi bulmaz. Siyer ve Megazî âlimleri

arasında İbn İshâk ve İbn Hişâm en başta yer almadığı gibi Siyer ve Megazî kitaplarının en kıymetlisi olarak kabul edilmiş değildir. Bu husustaki bilgiler, işin böyle olduğunu göstermektedir" [64] derken ikinci kısım için ise "Siyer ve Megazî kitaplarından mühim bir kısmı hakkında verdiğimiz kısa izahat da göstermiştir ki Siyer-i İbn-i İshâk ve İbn-i Hişâm, tarihî kıymet ve mevsukiyet itibariyle ne en başa geçirilecek, ne de en arkaya atılacak bir kitaptır. Caetani'nin onu, en başa geçirmeğe çalışması hüsnüniyete ve samimiyete dayanmamakta, ona sadece istismar maksadıyla, en üstün kıymet atfetmektedir. Bizi bu kanaate sevk eden, Caetani'nin, birbirini tutmayan, birbirini nakzeden fikirleri ve sözleridir. [74] [Caetani'nin sözünün ikinci kısmını burada verdikten sonra devamla] Siyer-i İbn Hişâm'ı tetkik ederken, İbn-İshâk'ın Urve(22-94)'den yarım asır sonra vefat ettiğini, yani İbn-i İshâk'ın, arada geçen iki batın muhaddisinin tesiri altında kalmış olduğunu ve İbn-i Hişâm'ın da Urve'den yüz bu kadar sene sonra vefat ettiğini ve binnetice yaşadığı zamanın prensip ve elkânı batılının tesirleri altında kaldığını kabul edeceksek, Siyer-i İbn Hişâm'a, mehazlar arasında en başta ve üstte kıymet atfetmenin mânâsı kalır mı?" [75] demektedir.

Şüphesiz Caetani'yi eleştirmek için kişinin bir çok sebebi olabilir. Ama birtakım ön kabullerle hareket ederek onun, tenakuza düştüğünü göstermek için böyle bir yola başvurmak, merhum A. Köksal gibi Müslüman bir ilim adamına yakışmamıştır. Caetani'nin yukarıdaki sözleri kitabında bir bütün iken A. Köksal, onu işine gelen kısımdan ayırmış, iki farklı görüşmüş gibi lanse etmeye çalışmıştır. Açıkça görüleceği üzere Caetani İbn Hişâm'ın Sîret'inin me'hazlar arasında en eski tarihli olması itibariyle kaynakların başında geldiğini, bunu tetkik ederken birtakım mülhazaların göz önünde tutulması gerektiğini söylemektedir. Yoksa onun, ne en kıymetli, ne de en mevsuk eser olduğu yolunda bir iddiası bulunmamaktadır. İbn Hişâm(213/828)'ın, İbn İshâk(151/768)'a istinaden yazdığı "es-Sîretü'n-Nebeviyye" adlı eserinden daha eski tarihli* bir siyer kitabına sahip olmadığımız için Caetani'nin bu konuda herhangi bir yanlışından söz etmek zordur. Dolayısıyla, A. Köksal'ın kendi faraziyelerine dayanarak Caetani'yi eleştirmesi, söylenmemiş sözlere reddiyedir ki, bir kıymetinden bahsolunamaz.

IV) İbn İshâk'ın Kaynakları:

Caetani, I, 78, 79: "Bir çok ahvalde İbn İshâk, yalnız isimleri tamamen mevsuk

⁸ Bkz. Hatibu'l-Bağdadî, el-Kifâye, 423-424; Suyutî, Tedrîb, I, 162-163.

* Hicrî 151'den öncesine ait. Burada kastımız yeniden inşa edilen eserler değildir. Yoksa, Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb ez-Zühri gibi Siyer ve Megâzî müelliflerinin rivâyetleri günümüzde bir araya toplanarak müstakil çalışmalar haline getirilmiştir.

geçmekle kalmaz, ne gibi menabiden istihsalî malumat etmiş olduğunu bile velev gayet mübhem surette olsun göstermez. En marufları meyanından bazı misaller zikredeceğim. [Medine vesikasından bahsettikten sonra] ...**Bedir muharebesinde hazır bulunanların, ölenlerin ve yaralananların isimlerini havi uzun liste hakkında da aynı şey söylenebilir. Matbu metnin takriben otuz sahifesini işgal eden bu listeyi bize İbn İshâk menabiden hiç birini göstermeksizin veriyor. Cetvelin uzunluğu gayet ihtimamkârane sarahatî yalnız şifahî menbalardan istihsalî malumat etmiş olması ihtimalini ref eder. Çünkü hiç bir insan hafızası bir çok isimleri ve uzun uzun künyeleri havi koca bir listeyi muhakkak bir surette zabt etmez. Ağleb ihtimale göre İbn İshâk vesaiki mektubeden, Medine'de halife Ömer'in emriyle tanzim edilmiş maaş ve tahsisat defterlerinden ihtihsalî malumat etmiştir. Fakat bütün bunlar hakkında bir kelime bile söylemez."**

A. Köksal: "Caetani'nin bahis mevzuu ettiği 30 sahifelik isim ve künye listesi, sanıldığı gibi, sadece isim ve künyelerden, İbn- İshâk'ın rivâyetlerinden ibaret değildir. İbn-i Hişâm, bu sahifelerde, İbn İshâk'a ancak 80 yerde atf yapar ve bu meyanda İbn-i İshâk'ın ara sıra izahat verdiği ve kısaca hadisler naklettiği de görülür. Yine bu 30 sahifelik kısımda 68-70 yerde (İbn Hişâm der ki) diyerek İbn Hişâm'ın isim ve künyeleri tashih ve ikmal edici izahları ile karşılaşılır. Râvi tasrih edilmeden verilmiş olan bir kaç sahifelik metin de hesaba katılacak olursa, İbn-i İshâk'a ait sahifeler 15'e ve belki ondan da aşağı düşer. Hal böyle iken nasıl olur da Caetani "matbu' metnin takriben 30 sahifesini işgal eden bu listeyi bize İbn-i İshâk, menabiden hiçbirini göstermeksizin veriyor" diyebiliyor? Doğrusu, ilmî bir mevzuda bu kadar üstünlüğe nasıl cesaret edildiğine hayretteyiz. Böyle bir listeyi hiçbir insan hafızasının mutlak surette zabtedemeyeceği hususundaki mutalea da, her devirde ciltler dolusu metinleri ezberledikleri vakıalarla sabit bulunan Müslümanlar hakkında varid olamaz... Caetani'nin me'haz olarak sıraladığı kitaplar arasında İbn Esîr (İzzeddin Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdülkerim Cezerî 555-630)'ın Üsdü'l-Gâbe'si de vardır. 2294 sahifeden ibaret bulunan bu kitap, 7500 sahâbenin isim ve künyelerini, kabilelerini, doğum, ölüm tarih ve yerlerini, kısa terceme-i hallerini ihtiva eder. İbn-i Esîr, bu kitabını, bir seyahat esnasında, dâr ü diyarından kütüphanesinden uzak, gider ayak, hafızasına dayanarak kaleme aldığını mukaddimede (c. 1, s. 4) açıklamıştır, ki bu, 15-20 sahife tutan 300 küsur kişilik isim listesini insan hafızasının kat'iyyen zabt edemeyeceğini iddia eden Caetani'ye

ve onun gibi düşünönlere 8-9 asır evvel fi'len verilmiş bir cevap teşkil etmez mi?" [87]

Söz konusu reddiyenin, ne ölçüde tutarlı olduğunu görülmesi açısından, A. Köksal'ın, İbn Hâcer'in el-İsâbe'si hakkındaki Caetani'nin görüşlerini, tenkit ederken söylediklerini hatırlatmakta fayda var; "...İbn-i İshâk ve muasırlarının ise, bu hususta Hazret-i Ömer'in hicri 20. (Taberî'ye göre 15. sene Muharrem'inde tanzim ettirdiği maaş ve tahsisat defterlerinden faydalanmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim İbn-i İshâk'ın yaşadığı devirde dahi bu defterlerin müverrihler için bir menba ve merci teşkil ettiğini Caetani de şu sözleriyle kat'i olarak kabul etmiş bulunmaktadır: "Bedir muharebesinde..." [Yukarıda kaydettiğimiz Caetani'nin sözlerinin aynısı] [149-150].

Sanınız A. Köksal'ın kendisi açısından, Caetani'yi tezatlarla düşmekle itham etmesinin de pek tutarlı yanı olmasa gerek. Zira önce kendisi hafızaya dayanarak bunun yazılabileceğini örneklerle anlatırken, sonra bundan vazgeçerek Caetani'nin görüşünü delil olarak ileri sürmektedir. Ne var ki, Caetani'yi "üstünlüğe cesaret" etmekle suçlayan A. Köksal; sadece bu tezada düşmekle kalmamış, kesin olarak ileri sürdüğü bilgilerde de yanılmıştır. Bunları maddeler halinde sıralayacak olursak:

a- Söz konusu kısımda İbn Hişâm, İbn İshâk'a "ancak 80 yerde" değil 83 yerde atıfta bulunur.

b- İbn Hişâm'ın "68-70 yerde" değil 90 yerde "tashih ve ikmal edici izahları ile karşılaşılır."⁹

c- A. Köksal'ın; Üsdü'l-Gâbe'yi hafızasına dayanarak yazmış olduğunu, mukaddimesinde açıkladığını söylemesi ise, her ne şekilde olursa olsun taassubun zararlarına güzel bir örnek olmasından başka bir gerçekliği yoktur. İbnü'l-Esîr (630/1232) Üsdü'l-Gâbe'sinin mukaddimesinde "Beytül-Makdis'i ziyareti esnasında bir grup âlimin kendisinden ashâbı tanıtan bir eser yazmasını istemeleri üzerine, kitaplarından uzak olduğunu belirterek kendisinin, bu konuda mazur görülmesini istediğini, ancak onların ısrarlarının, kendisinde daha önceden var olan böyle bir eser vücuda getirme arzusunu yeniden canlandırdığını ve bunun için malzeme toplamaya başladığını" anlatır. Ayrıca, İbnü'l-Esîr, eserini kendisinden önceki, İbn Mende(301/913), Ebû Nuaym(430/1038), İbn Abdilber(463/1071) ve Ebû Musa(581/1185)'nın Tabakâflarına dayanarak yazdığını, kitabında kullandığı işaretlerle hangi eserden hangi bilgiyi aldığını belirttiğini söyler.¹⁰

⁹ Bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Eyyub el-Himyeri (213/828), es-Siretu'n-Nebeviyye, thk. şrh.: M. es-Seka, İ. el-Ebyarı, A. Selbî, H-V, Kahire t., II, 677-708.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, VI, Beyrut 1993, I, 11-12.

Dolayısıyla A. Köksal'ın, bunu ileri sürerek, "Caetani'ye ve onun gibi düşünenlere 8-9 asır evvel fiilen verilmiş bir cevap teşkil etmez mi?" şeklindeki sorusuna cevabımız olumsuz olacaktır.

IV) İbn İshâk'ın Bedir Rivâyeti:

Caetani, I, 80: "İbn İshâk'da görülen son hususiyeti halde bazı yerlerde muhtelif rivâyetleri tek bir rivâyet haline kalb etmesidir. Muhtelif menabiden istihsali malumat ettiğini ve bu muhtelif rivâyetleri bir bir zikrederek can sıkıntısı vermektan ictinab için hepsini bir rivâyet halinde kaydeylediğini sarahaten söyler. Peygamber'in terceme-i halinin büyük vakayı için faraza, Mirac (İbn Hişâm, sahife 263), Bedir gazvesi (Hişâm, sahife 468)... hakkında İbn İshâk bu usûlü muntazaman tatbik eder."

A. Köksal: "...Caetani'nin iddiasını teyid için Bedir Gazasını misal getirmesinde de bir isabet yoktur. Çünkü İbn Hişâm'ın, Siyer'inde Bedir Muharebesi hakkında İbn-i İshâk'a dayanarak vermiş olduğu malumat -yukarıda zikredildiği üzere- muharebeye iştirak eden ve şehid düşen Müslümanlarla bu savaşta müşriklerden ölen ve esir olanların isim ve künyelerinden ve bu muharebeye dair söylenmiş şiirlerden ibarettir ki İbn-i Hişâm, bunlar üzerinde yer yer izah ve tashihlerde bulunmuş, bazı şiirler hakkında: "Âlimlerin ekserisi tarafından inkâr edilmiştir". "Bana ehl-i ilim bu beyti şöyle inşad etmiştir". "Ehl-i Bedr'in şiirlerinin en doğrusudur". "Bana bunu fûlan zat ve daha başkaları şöyle inşad etti..." gibi açıklamalar yapmıştır. (s. İbn-i Hişâm, c. 2, s. 333-364-365-374, c. 3, s. 3-46) Şu hale göre burada bir telif bahis mevzuu olmamak lazımdır. Bahis mevzuu olduğu takdirde de Bedir Savaşı'nın, gerek Müslümanlar için, gerek müşrikler için silinmez bir hatıra teşkil ettiği ve bu savaşa ait haberlerin, şiirlerinde nesilden nesile dillerde destan olduğu kabul edilmek ve böylece herkesçe bilinen vak'alar ve ezberlerde bulunup kendileri birer menba teşkil eden şiirler için menba göstermekteki müşkilat nazara alınınca -varsa- bu husustaki telifin zarureti takdir olunmak icab eder." [90-91]

A. Köksal, burada da peş peşe yazdığı iki paragraf içerisinde hem yanlış bilgi aktarmış hem de tezada düşmüştür:

a- İbn İshâk'ın, Bedir savaşı ile ilgili sadece bir takım isimler ve şiirler naklettiği ve telif yapmadığı iddiası, İbn Hişâm'ın, Sîre'si incelendiğinde tamamen asılsız olduğu görülecektir. İbn Hişâm'ın Sîre'sinde, "Büyük Bedir Gazvesi" başlığı altında verilen haberlerin tamamı İbn İshâk'a dayanmaktadır.¹¹

¹¹ Bkz. İbn Hişâm, II, 606-653.

İbn İshâk'ın bu haberde telif yapmadığı iddiasını ise; "İbn İshâk dedi ki: Bana, Muhammed b. Müslim ez-Zührî, Asım b. Ömer b. Katâde, Abdullah b. Ebî Bekr, Yezid b. Ruman -Urve b. Zübeyr'den ve âlimlerimizin diğerlerinden- [onlar da] İbn Abbas'dan rivâyet ettiler. Onlardan her biri bana bu hadisin [haberinin] bir kısmını nakletti. Böylece onların rivâyetleri, Bedir hâdisesine dair serdettiğim haberlerde toplanmış oldu"¹² şeklindeki metin çürütmektedir.

b- A. Köksal, İbn İshâk'ın naklettiği şiirlerin, İbn Hişâm tarafından bazı ibarelerle tashih edildiğini söyledikten sonra, bu şiirlerin herkesin dilinde olduğunu, herkesin ezberinde olduğunu ileri sürmüş, böylece farkında olmadan kendi içinde tezada düşmüştür. Herkesin dilinde ve ezberinde ise, neden İbn Hişâm tashih etme gereği duysun? Madem ki İbn Hişâm tashih etti, öyleyse bu şiirler herkesin hafızasında değildi ya da en azından İbn İshâk'ın bunlardan haberi yoktu. Haberi olmadığı için de birlerinden duymuş olması lazım gelir ki, o halde kimden duyduğunu beyan etmesi gerekmez miydi?

V) Rahip Bahira'nın İsmi:

Caetani, I, 319-320: "Hirschfeld; Nestur, Sercis, ilâhir, isimlerinde Bahira ismine nisbetle daha emin bir unsur tarihî bulunduğu fikrinde ise de bu bâbda kendisiyle müttetik değilim. Ne İbn Hişâm'da ne Taberî'de Hristiyan rahibi için hiçbir nam gösterilmediğine dikkat etmek kâfidir. Bu, İbn İshâk'ın aynı zamanda yalnız hayalî Bahira isminin malum olduğuna ve diğerlerinin hiç bilinmediğine bir delildir. Hristiyan isimleri yalnız Diyarbekri Sîretü'l-Halebiyye gibi muahhar terceme-i hallerde görülmüş. Bütün bu Nesturî, Cercis ve sâire isimleri Bahira kalıbına göre darb edilmiştir."

A. Köksal: [Sadece yukarıda altı çizili yerleri kitabına almıştır] "Gerek Siyer-i İbn-i Hişâm'da (c. 1, s. 191-192-193-194) gerek Taberî'de (c. 2, s. 194-195) hristiyan rahib için Bahira namı gösterilmiş olduğuna göre Caetani'nin "ne İbn Hişâm'da, ne Taberî'de hristiyan rahibi için hiçbir nam gösterilmediğine dikkat etmek kâfidir" sözü yersizdir. Hristiyan isimlerinin siyer kitaplarında ancak hicri dokuzuncu asrın sonlarına doğru yer almağa başladığı, daha evvelkilerde bu gibi isimlerin geçmediği de doğru değildir." [111-112] dedikten sonra Mesudî'de, "Nestur" isminin, Taberî'de, "Cercis" isminin, İbn-i Sa'd'da "Nestur" isimlerinin geçtiğini belirtir.

A. Köksal, daha öncede yaptığı gibi Caetani'nin bazı satırlarını öncesi ve sonrasından soyutlayarak vermiş ve ona itiraz etmiştir. Öncelikle Caetani, İbn

¹² İbn Hişâm, II, 606.

Hişâm (213/828) ve Taberî(310/922)'de Hıristiyan isimlerinin geçmediğini değil, Resulullah'ın görüştüğü iddia olunan rahibin Bahira unvanından başka bir isminin, bu eserlerde zikredilmediğini söylemektedir ki, bu doğrudur. Rahip hakkında, İbn İshâk (151/768)¹³, İbn Sa'd (230/844)¹⁴ ve Taberî(310/922)'de¹⁵, Bahira unvanı dışında bir isim veya unvan geçmemektedir. A. Köksal'ın varolduğunu söylediği isimlere gelince, Taberî'de "Cercis Haberinin Zikri" diye bir bölüm vardır ki, orada "Cercis" isminden kast olunanla, söz konusu rahibin hiç bir ilgisi bulunmamaktadır. Cercis'den, Hz. İsa'nın havarilerine yetişen biri olarak bahsedilmektedir.¹⁶ İbn Sa'd¹⁷ ve Mesudî (346/957)¹⁸'de geçen "Nestur" ismi ise Hz. Peygamber'in Meysere ile yolculuğu esnasında, Meysere'yle konuştuğu iddia olunan rahibin ismi olarak geçmektedir. Neticede A. Köksal'ın bu konudaki itirazı yanlıştır.

VI) Hadise İsnad Ekleme:

Caetani, I, 88: "...Herhangi bir hadise en mükemmel ve en iyi isnad izafe etmenin dünyada en kolay bir iş olacağı hiç bir zaman akıllarına gelmedi.."

A. Köksal: "Caetani, herhangi bir hadise, herhangi bir isnadın izafesi kolay olabileceğini sanabilir. Fakat, filan hadise filan isnadın, izafe edilmiş olduğu ilmî bir surette isbat edilmedikçe bunun ne vukuu ne de imkânı sabit olur... Kanaatimizce Caetani, iddia ettiği şeyi, ilmen isbat edecek durumda değildir. Çünkü en iyi bir isnadın kolayca izafe edilebileceğini sandığı hadis, ya hadis mecmualarına ve hafızlara malolmuş, malum bir hadistir, yahut mecmua ve hafızların mazbutu olmayan, hadis diye kabul ettirilmek istenilen uydurma bir sözdür. Hadislerin asri saadetten itibaren hız ve tahririne mübaşeret ve Ömer b. Abdu'l-Aziz devrinde cem ve tedvin olduğu, Kütüb-i Sitte devrinde ise tamamıyla mazbut bir hale konulduğu, hafızaların mecmualarla, mecmuaların da hafızlarla kontrol edildikleri göz önünde tutulunca, herhangi bir hadisin hadis mecmualarında ve hafızlarda mazbut hakiki isnadını atıp yerine uydurma ve isnadı kabul ettirmek ve bütün mecmualar ve hafızlardakini ona göre değiştirmek

¹³ İbn İshâk, Muhammed b. Yesar (151/768), Siretu İbn İshâk, thk. tşk.: M. Hamidullah, Konya 1981, 55-58.

¹⁴ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/844), et-Tabakâtu'l-Kübra, IX, Beyrut 1985, I, 120-121, V, 412.

¹⁵ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), Tarihu't-Taberî, VI, Beyrut 1988, I, 519-520.

¹⁶ Bkz. Taberî, I, 382-388.

¹⁷ İbn Sa'd, I, 130, 156-157.

¹⁸ Mesudî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin (346/957), Murûcu'z-Zehab ve Meâdinu'l-Cevher, thk.: M. Muhyiddin Abdulhamid, IV, Riyad 1973, II, 293.

mümkün olabilecektir." [144-145]

A. Köksal, Caetani'nin bu görüşü yerine, devamla söylediği "Bunu kabul etmek bütün ilmi hadisin temellerini sarsacaktı ve bütün İslâmiyet'i nazardan düşürecek" (I, 89) sözüne eleştiri getirseydi hiç şüphesiz daha tutarlı ve realiteye daha yakın olabilirdi. Zira, herhangi bir hadise, herhangi bir isnadın izafe edilebildiği Caetani'den çok daha önceleri kaynaklarımız belirtmiştir. Zındıkların dahi binlerle ifade edilen hadisler uydurup onları Müslümanlar arasına yaydıkları örnekleriyle mevcut iken¹⁹ bunun aksini iddia etmek herhalde ilmî bir dayanaktan yoksun olmak mânâsına gelir ki, bu anlamda bir reddiyenin kabulü de mümkün değildir.

VII) Kur'ân'da Gayb:

A. Köksal: "Kur'an-ı Kerim'e göre: "Gaybı bilen yalnız Allah'tır. O, hoşnud olduğu, dilediği Peygamber'den başka kimseyi gayba muttali kalmaz. (Âl-i İmran Sûresi, ayet: 179; Cin Sûresi, ayet: 26) Rasûl-i Ekrem de Cenab-ı Hakk'ın hoşnud olduğu Peygamberlerden bulunduğu içindir ki (Duhâ Sûresi, ayet: 5) kendisini gayba muttali kalmış, o da:..." [160] diyerek gayb haberlerini sıralamıştır.

Burada gayb tartışmasına girmemekle birlikte, A. Köksal'ın farkında olarak ya da olmayarak Kur'ân'ı arzusuna göre yorumladığı ve tutarsızlığa düştüğü görülmektedir. Ne Âl-i İmran Sûresinin 179. ayetinde ne de Cin Sûresinin 26. [Doğrusu 27. olması gerek] ayetinde "hoşnud olduğu" ibaresi olmamasına rağmen bu ibareyi eklemiş ve "Rasûl-i Ekrem de Cenab-ı Hakk'ın hoşnud olduğu Peygamberlerden bulunduğu için" demiştir. Şayet Resulullah, Allah'ın hoşnut olduğu Peygamberlerden ise, Allah'ın hoşnut olmadığı Peygamberlerin var

¹⁹ Bu konuda bkz. İbnu'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (597/1200), Kitabu'l-Mevduat, thrc.: Tefik Hamdan, II, Beyrut 1995, I, 15-16; Suyutî, Tedrîb, I, 240; Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Muhammed b. Sultan (1014/1605), el-Esra'u'l-Merfua fîl-Ahbarî'l-Mevdua (Mevduatu'l-Kübra), thk., tşk., şrh.: Muhammed b. Lütfi es-Sebbağ, Beyrut/Dımeşk 1986, 89-90; Makdisî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tahir (İbnu'l-Keyseranî) (507/1113), Kitabu Ma'rifeti't-Tezkûr fîl-Ahâdisi'l-Mevdua, thk. İmamuddin Ahmed Haydar, Beyrut 1985, (Muh. Tak.), 12; İbn Hibbân (354/965) bu konuda "... Bunlar zındıka ve küfre inanırlar, Allah'a ve ahiret gününe iman etmezler, ilim ehline benzeyerek şehirlere girerler ve âlimler üzerine hadisler vaz' ederler... Sıkalar onlardan işitirler ve sonrakilere aktarırlar, onlar da daha sonrakilere. Böylece o insanların elinde yayılır" derken (bkz. Kitabu'l-Mecruhîn mine'l-Muhaddisin ve'd-Duefâ ve'l-Metrukin, thk.: M. İbrahim Zayid, I-III, Beyrut 1992, I, 62-63) Aliyyu'l-Kârî, bazı zındıkların gafil bir şeyhin kitabına onun rivâyeti olmayan bazı şeyleri soktuklarını belirtmektedir. (bkz. Mevduatu'l-Kübra, 393) Burada sadece ulema arasında kısmen de olsa kimlikleri tespit edilebilecek olan 'zındıklar' sınıfını belirtmekle iktifa ediyoruz. Bu sınıfa, uydurma yılların her şeklini kullanan mezhep, ırk ve kabile taassupkarlarını, kussacıları, şahsi menfaat peşinde koşanları da ekleyecek olursak, herhangi bir hadise istenilen şekilde bir isnad eklemenin hiç de zor olmadığı görülecektir.

olduğu gibi bir sonuç çıkar ki; Kur'ânî bağlamda Peygamberleri hoşnut olunanlar ve hoşnut olunmayanlar diye ikiye ayırmak söz konusu dahi edilemez. A. Köksal'ın delil olarak ileri sürdüğü ayetin [93/Duhâ, 5: "Şüphesiz Rabbin sana verecek sen de hoşnut olacaksın"] konuyla ilgisi yoktur. Ayette Allah'ın Hz.Peygamber (s.a.v)'den hoşnut olması değil, Hz.Peygamber'in Allah'ın vereceği şeyden dolayı memnun kalacağı anlatılmaktadır. Neticede A. Köksal'ın bu konudaki hareket noktasının, Kur'an açısından -en azından getirdiği deliller çerçevesinde geçerliliği yoktur.

VIII) Sahih-i Buhârî:

Caetani, I, 91-92: "... *Tedkikatımızı daha eski hadislere, Buhârî'nin ve Müslim'in meşhur klasik eserlerinde cem olunanlara hasredersek görürüz ki, bunlar Peygamber'in terceme-i hali nokta-i nazarından bir büyük kıymeti haiz değildiler...*"

A. Köksal: "*Sahih-i Buhârî ve Müslim hakkında 'Peygamber'in terceme-i hali nokta-i nazarından bir büyük kıymeti haiz değildir' demek de yanlıştır. Onlar ne İslâm Tarihi'dirler, ne İnciller gibi terceme-i haldirler. İslâm'da siyer ve meğazî kitapları ile hadis kitapları ayrı ayrı mevzular olarak mutalea edilirler. Hadis mecmualarının, dolayısıyla İslâm Dini ve İslâm Tarihi için vesika teşkil edecek hadisleri içine alması, kendilerinin birer terceme-i hal veya tarih kitabı gibi telâkki olunmalarını gerektirmez.*" [163] Başka bir yerde de; "*Caetani, Sahih-i Buhârî'yi bir siyer kitabı gibi telâkki etmekle çok aldanmış ve yanıltmıştır*" [177] demektedir.

Burada Caetani'nin yanlışlığı apaçık ortadadır. Ancak yanlışlığı nokta; A. Köksal'ın belirttiği şekilde Buhârî ve Müslim'in sahih'lerini siyer kitabı olarak telâkki etmesinde değil, Peygamber'in terceme-i hali nokta-i nazarından büyük kıymeti bulunmadığını ileri sürmesindedir. Gerçi A. Köksal, Caetani'nin "*Sahih-i Buhârî'deki terceme-i hal kısmının ehemmiyetini kabul etmiş*" [177] olduğunu ifade ediyor, ancak Caetani'nin delil olarak ileri sürülen sözlerinden böyle bir mânânın çıkması zordur*. Buhârî (256/870) ve Müslim (261/874)'in Sahih'lerinden müstağni kalınarak, Hz.Peygamber (s.a.v)'in hayatını yazmaya kalkışmak oldukça güçtür. Siyer ve Meğazî

* Caetani, Buhârî ve Taberî'deki isnadlar hakkında; "... *Peygamber hakkında malumat için bir menba-ı istişhad olarak en çok zikredilen sahabelerin en genç sahabeler olduklarını, listenin en sonunda gelenlerin yani bir menba-ı ihticac olmak üzere en az zikredilenlerin de en kadim ve en meşhur sahabeler olduklarını görürüz. Tabir-i diğerle Peygamber hakkında en çok malumat verenler kendisini en az tanımış olanlar, Peygamber terki hayat ettiği zaman henüz sınıri rüşde vasil olmamış ve vakayın azametini idrakten aciz bulunmuş olanlardır*" (I, 100) demektedir. A. Köksal, yukarıda altı çizili satırları vererek, Caetani'nin Buhârî'nin Sahih'inin terceme-i hal kısmının ehemmiyetini kabul ettiği sonucuna ulaşmıştır. [bkz. 177]. Ancak açıkça görüldüğü gibi Caetani'nin söz konusu ettiği, Buhârî'nin Sahih'i değil, râvileridir.

konusunda-özellikle de eserleri günümüze ulaşmamış Musâ b. Ukbe gibi müelliflerin rivâyetlerine ulaşmak açısından- *Sahih'e*'deki mevcut malumatın, Caetani'nin, iddiasının aksine büyük kıymeti bulunmaktadır. A. Köksal'ın bu eserler için "*onlar ne İslâm Tarihi'dirler ne İnciller gibi terceme-i haldirler. İslâm'da siyer ve meğazî kitapları ile hadis kitapları ayrı ayrı mevzular olarak mutalea edilirler*" demesi de bu eserlerin kaynaklık ettikleri alan açısından hatalıdır. Nitekim kendisi de "*Peygamberimizin İsmi'nin Tarihî Vesikalarla da Sabit Oluşu*" diye attığı başlığın hemen altında Buhârî'nin Sahih'inden delil getirmiştir [bkz. 448]. Yine başka bir mevzuda "... *Bu münasebetle şu tarihî vak'ayı arz etmek yerinde olur*" der ve Buhârî'yi kaynak olarak kullanır [bkz. 426].

IX) Ebû Hureyre:

a) Geç Müslüman Olması:

Caetani, I, 121: "*Şurasını unutmamalıdır ki Ebû Hureyre İslâmiyeti pek geç kabul etmiş ve Muhammed'i vefatından üç sene evvel tanımıştır.*"

A. Köksal: "*Ebû Hureyre'nin Mekke'li veya Medineli olmadığı, Yemen'deki evini barkını bırakıp din aşkıyla yollara düşen ve: 'Ey sefer gecesi, senin uzunluğundan ve meşakkatinden Allah'a sığınırım. Bununla beraber, bu meşakkatli uzun gecelerdir ki beni darı küfürden kurtardı' diyerek Medine'ye gelip Hayber'de Rasûl-i Ekrem'e kavuşan bir zat olduğu ve o zaman yaşını başını almış bir ihtiyar değil, henüz delikanlılık çağında 30 yaşlarında bulunduğu (Sahih-i Buhârî, c. 3, s. 119-120; Tabakât, c. 1, ks. 2, s. 81-82; İbn Esîr, c. 2, s. 15; el-İsâbe, c. 7, s. 205) göz önünde tutulunca kendisine: 'Müslümanlığı pek geç kabul etmiştir' tarzında tarizde bulunmanın ne kadar yersiz ve mânâsız olduğu tezahür eder.*" [296]

Caetani'nin iddiası; Ebû Hureyre'nin Hz.Peygamber'in vefatından üç sene önce Müslüman olduğu ve bunun da pek geç bir tarih olduğundan ibarettir. Yoksa, onun çok yaşlı biri iken Müslüman olduğu değildir. Dolayısıyla A. Köksal'ın, Ebû Hureyre'nin 30 yaşlarında Müslüman olduğunu söyleyerek, buna itirazı yersizdir. Şayet biz A. Köksal'ın bu konudaki mantalitesinden hareket edecek olursak, yaşlı olduğu halde henüz davetin başlangıcında Müslüman olanların, -Hz.Hatice gibi- geç Müslüman olduklarını kabul etmek gibi bir garabetle karşı karşıya kalmış oluruz.

b) Çok Hadis Rivâyet Etmesi:

Caetani'nin I, 128-129'da Ebû Hureyre'nin çok hadis rivâyet etmesini ve bunun nedenleri olarak sunulanları eleştirmesi üzerine; A. Köksal: "*Ebû Hureyre, herkesten çok hadis rivâyet eylemiş olması*

sebebini izah için ashâb-ı kirâm'ın ticaret ve ziraatle uğraştıklarını, kendisinin ise Rasûlullah'ın yanını hiç bırakmadığını -bir hakikati ifade etmiş olmak için- söylemişse, bu tarihen sabit bir vakta değil midir? Caetani, bunun aksini isbat edebilir mi? [321] [Sahabenin ticaret ve bağ bahçe işleri ile uğraştıklarına örnekler verdikten sonra, 321-323] ..Kur'an-ı Kerim'de; mü'minlerin, Cuma ezanı okununca alışverişi bırakıp camie koşmaları, namaz biter bitmez yine işleri güçleriyle meşgul olmaları, ibadet vaktinde ticareti ibadete tercih etmemeleri lüzumunun kendilerine ihtar olunması, (Cuma: 9-11) Müslümanların Medine'de alışverişe, ticarete kendilerini nasıl verdiklerini göstermeğe kâfidir. Bununla beraber, Ashab-Kiram'ı, bu husustaki meşguliyetleri ibadetten alıkoymazdı. (Nur: 37)Görülüyor ki Rasûl-i Ekrem'in en büyük en eski sahabileri dahi, Ebû Hureyre gibi, gece gündüz Rasûl-i Ekrem'in etrafında dönüp dolaşmak fırsatını bulamamakta idiler. Ebû Hureyre, ailesiz gâilesiz olmak itibarıyla bu imkânı bulmuş ve işitmişse, bunu tabii görmek icabetmez mi?... [323] şeklinde uzun sayılabilecek [319-324] bir cevap vermektedir.

A. Köksal, Ebû Hureyre'nin çok hadis rivâyet etmesinin nedenlerini savunmaya çalışırken, farkında olmadan diğer sahabilerin ilmî derecelerini düşürmektedir. Merhum müellif, sahabenin, iş güçlerini ibadete tercih etmelerinden dolayı Allah tarafından ihtar edildiklerini de, bu görüşlerine delil olarak getirir. Sahabenin de en nihayet insan olmaları itibarıyla, böyle bir ihtarın vukuunu inkâr makamında değiliz. Ancak, en başından beri Resulullah'ın yanında bulunan, davetin gerek Mekke, gerekse Medine'deki, her safhasına şahit olan bu insanların, gördüklerini duyduklarını bir tarafa bırakarak, sadece Resulullah'ın son üç yılına şahit olmuş birisinin, ilmî mahiyette ön plana çıkarılmasına da kimsenin duyarsız kalması beklenilmemelidir. Ebû Hureyre'nin Kibar-i sahabeden, daha çok hadisi Resulullah'dan duyduğunu iddia etmek ve bunu basit nedenlerle savunmaya kalkmak, 23 yıllık bir serüvenin 20 yılını yok saymak demektir. Ebû Hureyre'nin çok hadis rivâyeti ile de savunulacaksa kuşkusuz bu, büyük sahabiler rencide edilmeden de pekalâ yapılabilirdi.

X) Sûheybî Rumî:

Caetani, Med. 32, Fık. II, Not: "Yine aynı nesablar Peygamber'in meşhur sahabesi Sûheyb b. Sinân (vefatı: 38) için de aynı şeyi yaptılar. An asıl Rum neslinden olduğu halde Temîme Araplarından biri haline soktular."

A. Köksal: "... Eski menbalarda gerek Kadî Şüreyh'in, gerek Sûheybî Rumî'nin baba isimlerinin meskût geçilmiş olduğu veya kendilerinin İrânî veya

Rumî oldukları halde Arap yapılmak istenildiği doğru değildir. Çünkü; İbn-i Sa'd Tabakâtında gerek Kadî Şüreyh'in (Tabakât, c. 6, s. 90-100) gerek Sûheybî Rumî'nin (c. 3, ks. 1, s. 161-164) baba ve ecdadını zikir ve kendilerine 13 sahife tahsis ettiği gibi İbn-i İshâk da gerek İslâmiyeti kabul eden ve gerek Bedr'e iştirak eden Müslümanlar meyanında Sûheybî Rumî'nin ismini zikrederken babası ismini kaydetmeyi de unutmaz. (Bkz. S. İbn-i Hişâm, c. 1, s. 279; c. 2, s. 338) İbn-i Hişâm da Sûheyb'in, Abdullah b. Cûd'an'ın azadlı kölesi olduğunu kendisine Rumî denildiğini, Rum topraklarında esir kaldığını ve onlardan satın alındığını ilave eder. (S. İbn-i Hişâm, c. 1, s. 279-280)... Görülüyor ki: En eski menbalarda Sûheyb'in ne Rum neslinden geldiğini gösterecek bir rivâyet vardır ne de Müslümanların onu Temîme Araplarından biri haline sokmağa çalıştıkları vakidir." [439]

Yukarıda metinde de görüleceği üzere; Caetani de ismi Sûheyb b. Sinân şeklinde vermiştir. Onun bu konudaki iddiası, babası isminin olmadığı değil, Sûheyb'in Arap asıllı yapılmaya çalışıldığıdır. Bu nedenlerden dolayı, A. Köksal'ın, Sûheyb'in baba isminin zikredildiğini gösterme uğraşı, Caetani'ye cevap niteliği taşımaz. Ancak burada şunu belirtmekte fayda vardır ki, A. Köksal'ın kaynak olarak verdiği, baba ve ecdadını zikrettiğini söylediği, İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Sûheyb için "Babası Sinân b. Mâlik'tir. Veya onun amcasıdır"²⁰ ifadesi vardır ki, bu konudaki mevcut şüpheyi göstermesi açısından önemlidir.

A. Köksal'ın, "İbn-i Hişâm da Sûheyb'in, Abdullah b. Cûd'an'ın azadlı kölesi olduğunu kendisine Rumî denildiği..." şeklindeki sözlerine gelince; İbn Hişâm, onun Abdullah b. Cûd'an'ın mevlâsı olduğunu söylemektedir.²¹ A. Köksal "mevlâ" tabirini azadlı köle olarak çevirmiştir ki, mevlâlık tanımını sadece azadlı köle olarak çevirmek eksik olacaktır. Nitekim aşağıda İbn Sa'd'ın rivâyetinde konu edildiği üzere, buradaki "mevlâ" tabirinden "Abdullah b. Cûd'an'ın anlaşmalısı olduğu" gibi bir anlamın çıkarılması daha doğru olacaktır. Aynı şekilde, İbn Hişâm "ona Rumî denildiğini" değil, "onun Rum asıllı olduğunun söylendiğini" belirtmektedir.²² A. Köksal "يقال: انه رومي" ibaresini muhtemelen "له رومي يقال" şeklinde anlamıştır. İbn Sa'd ise, Sûheyb hakkında; "Abdullah b. Cûd'an'ın onu Kelb'ten satın aldığı, sonra azat ettiğini, Abdullah b. Cud'an ölünceye kadar onun yanında kaldığını, anlattıktan sonra, Sûheyb'in ailesi ve çocuklarının buna itiraz ettiklerini, onların bu hadiseyi "Sûheyb

²⁰ İbn Sa'd, Tabakât, III, 226.

²¹ İbn Hişâm, I, 261.

²² İbn Hişâm, I, 262.

ergenlik çağına ulaşınca Rum'dan kaçarak Mekke'ye gelip Abdullah b. Cûd'an'la sözleşme yaptığı, şeklinde anlattıklarını" kaydeder.²³ İkinci anlatım, İbn Hişâm'ın, "Sûheyb'in, Abdullah b. Cûd'an'ın mevlâsı(anlaşılması) olduğu" ifadesine de uygundur. İbn Sa'd'ın, *Tabakât*'ında Sûheyb'in Arap asıllı mı yoksa Rum asıllı mı olduğu konusundaki tartışmaların mevcudiyeti,²⁴ A. Köksal'ın, Sûheyb'in Rum neslinden geldiğini gösterecek bir rivâyetin olmadığı, yolundaki iddiasını da çürütmektedir.

XI) Peygamberimizin İsmi:

Caetani'nin (I,163,352-354)'de Peygamberimizin asıl isminin Muhammed olamayacağı şeklindeki iddialarına, A. Köksal değişik vesikalarla cevap vererek çürütmeye çalışmıştır. Ancak onun "*Caetani, Medine'de alınmış, verilmiş isimlere kendilerini bağlı görmeyen Mekkeli müşriklerin evvel ve âhir Rasûl-i Ekrem'e Muhammed isminden başka bir isimle hitap ettiklerine dair bir tek vesika olsun bulup gösterebilir mi?*" [450] şeklindeki sözleri oldukça iddialı bir meydan okumadır. Her şeyden önce şunu belirtmeliyiz ki, ne Mekkeli müşrikler, ne de Caetani'nin, Peygamberimize farklı bir isim veya künye ile hitap etmiş olmaları, Resulullah'ın -Kur'an'da da hitap edilen şekliyle- isminin Muhammed olduğu gerçeğine bir hâlel getiremez. Ancak daha önceden "*Yirminci asrın mebzul imkânları her meslek sahibi ve hele tarihçi için mazereti, şunu bunu bahane edip hoş görülmeyi isteme hakkını asgarî hadde indirmiştir. Çeşitli menbalar, malzemeler hemen her memlekette şahsî kitap dolaplarında bile yer almaktadır. Binaenaleyh, asrî bir tarihçi, kaleme alacağı mevzuda o güne kadar yazılmış olanları göz önünde tutmak, gördüğü kitaplar hakkında hüküm verirken, görmediklerini de hesaba katmak zorundadır. Caetani'nin bu basit esasa da riâyet etmediğini görüyoruz.*" [63-64] diyerek kendisini bağlayan ve Caetani'yi bu kâideye bağlı kalmamakla suçlayan A. Köksal, yukarıdaki "*bir tek vesika*"nın olmadığı yolundaki sözlerini söylerken daha dikkatli olması gerekirdi. Zira, sadece İbn Sa'd'da bu konuda iki vesika mevcuttur: İbn Sa'd'ın; "*Hâşim b. el-Kâsım, Leys -Haccâc b. Abdillâh el-Himyârî- Bûkeyr b. el-Eşec*" senediyle verdiği birinci habere göre; "Akra' b. Hâbîs, Nebî (s.a.v) başından hacamat olurken yanına girer ve "Ey İbn Kebşe, niçin başının ortasından hacamat oluyorsun?" diye sorar. Resulullah (s.a.v) "Ey İbn Hâbîs, çünkü onda baş, diş ağrılarına, uykusuzluğa, hastalığa şifa vardır..." şeklinde cevap

verir."²⁵ İkinci vesika ise, "*Velîd b. Atâ b. el-Ea'z el-Mekkî, Ahmed b. Muhammed b. el-Velîd el-Ezrakî -Amr b. Yahya b. Saîd el-Emevî- o da dedesinden ve amcası Halid b. Saîd'den*" anlatılan bu haberde ise; "Saîd b. el-As b. Ümeyye'nin, hastalığı esnasında "Şayet Allah beni bu hastalığımın ayağa kaldırırsa, Mekke'de İbn Ebî Kebşe'nin ilâhına ibadet edilmeyecektir" demesi ve bunun üzerine Halid b. Saîd'in "Allah'ım onu kaldırma" diye dua etmesi" anlatılmaktadır.²⁶ Neticede diyebiliriz ki, A. Köksal'ın iddiasının aksine, Resulullah'a müşriklerin başka isim ve unvanlarla hitap etmiş olmaları mümkündür ve bu konuda tarihî vesikalar mevcuttur. Ancak bu vesikaların varlığı, Resulullah'ın ismini ne dün ne de bugün değiştirmede, bundan sonra da değiştirmeyecektir. Ayrıca, Resulullah'la alay eden, ona işkence eden, ona her türlü zulmü mubah gören müşriklerin, Allah'ın elçisine birtakım isimler takmış olmalarını yadırgamamak gerek kanısındayız.

Sonuç

L. Caetani'nin, Hüseyin Cahit tarafından dilimize çevrilmiş olan **İslâm Tarihi** adlı esere, reddiye olarak M. Asım Köksal'ın yazdığı ve Diyanet İşleri Başkanlığınca basılmış olan eser, dikkatlice incelendiğinde tam mânâsıyla bir reddiye olmaktan çok uzak olduğu görülecektir. Reddolunduğu ileri sürülen konuların beş-altı noktayı geçmemesi, genelde Caetani'nin eserinin birinci cildinin esas alınmış olması, kullanılan delillerin konuyla ilgisizliği, tarihî ve mantikî dayanaklardan yoksun oluşu, iddia sahibinin görüşlerinin yanlış algılanması vb. nedenler kitabın geçerliliğini ciddi mânâda etkilemiştir. Her ne kadar Hıristiyan bir müsteşriğe, Müslüman ilim adamının reddiyesi olması itibarıyla, tarafsızlığın göz ardı edilmesi kısmen, anlaşılabilirse de, konu İslâm dini ve tarihi olunca, bu şekilde hareket etmenin, faydadan çok zarar getireceği aşîkârdır. Sonuçta ne İslâm dininin ne de tarihinin böyle davranmayı haklı kılacak zaafı, noksanlıkları, kendisine yapılan saldırıları cevaplandıramayacak veri eksiklikleri vardır. Caetani'ye, ciddi anlamda bir reddiyenin vücuda getirilmemesinin sebebini de, Caetani'nin haklılığında değil, Müslüman ilim adamlarının bu konudaki ihmallerinde aramak gerekir, kanaatini taşıdığımızı da burada belirtmeliyiz. Son bir not olarak, tek amacının İslâm'a hizmet olduğuna, samimiyetine ve ilminin yüceliğine şahit aramanın lüzumsuz olduğu, M. Asım Köksal'ı bu vesile ile rahmetle anar, Allah'tan mağfiret dileriz.

²³ İbn Sa'd, III, 226.

²⁴ Bkz. İbn Sa'd, III, 226-227.

²⁵ İbn Sa'd, I, 447.

²⁶ İbn Sa'd, IV, 95-96.